

TALABALARNING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Kayumova N. A.

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti professori
O'zbekiston Respublikasi

Norqobilova D. O.

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti magistri
O'zbekiston Respublikasi

Annotatsiya: Axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan zamonaviy jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirish tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, talabalarning axborot madaniyatini rivojlantirish ularning ta'lim jarayonida, ilmiy izlanishlarda va kundalik hayotda axborotdan samarali va xavfsiz foydalanish qobiliyatini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Axborot madaniyati nafaqat texnik bilimlarni egallash, balki axborotni tahlil qilish, baholash va undan mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

Ushbu maqolada talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni, uning asosiy tarkibiy qismlari va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot madaniyatining ta'lim jarayonidagi roli, uning o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga ta'siri va zamonaviy texnologiyalar yordamida qanday shakllantirilishi masalalari ko'rib chiqiladi. Talabalarning raqamli xavfsizlik va axborot etikasiga rioya qilish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash yo'llari ham tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi, axborot etikasi, talabalarning texnologik kompetensiyasi, axborot manbalaridan foydalanish, raqamli texnologiyalar, media savodxonlik

FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' INFORMATION CULTURE

Kayumova N.A.

Professor, University of Information Technologies and Management
Republic of Uzbekistan

Norqobilova D. U.

Master, University of Information Technologies and Management
Republic of Uzbekistan

Annotation: With the development of information technologies, the formation of information culture in modern society is becoming an increasingly urgent issue. In particular, the development of students' information culture is important for forming their ability to effectively and safely use information in the educational process, in scientific research and in everyday life. Information culture includes not only the acquisition of technical knowledge, but also the skills of analyzing, evaluating and responsibly using information.

This article analyzes the process of forming students' information culture, its main components and significance. It also considers the role of information culture in the educational process, its impact on the development of students' thinking, and how it can be formed using modern technologies. Ways to strengthen students' knowledge and skills in digital security and information ethics are also explored.

Keywords: information culture, digital literacy, information security, information ethics, students' technological competence, use of information resources, digital technologies, media literacy.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotning barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti natijasida axborotga kirish imkoniyatlari kengaymoqda va insonlar oldida katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash zarurati paydo bo'lmoqda. Shu sababli, talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborot madaniyati nafaqat texnologik bilimlarni egallash, balki axborotni tahlil qilish, saralash, undan samarali foydalanish va axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, talabalar uchun axborot madaniyatini rivojlantirish yo'nalishida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim platformalarining joriy etilishi, elektron kutubxonalar va onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatlari talabalarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirishga, ulardan to'g'ri foydalanish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Axborot madaniyatiga ega bo'lish bugungi kunda talabalarning nafaqat o'quv jarayonida, balki kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega. Raqamli vositalardan samarali foydalanish, ishonchli axborot manbalarini tanlash, ma'lumotlarni qayta ishlash va ularni tahlil qilish qobiliyatlari talabaning ilmiy izlanishlar olib borishida va o'z bilimini mustaqil rivojlantirishida katta rol o'ynaydi. Shuningdek, axborot xavfsizligi va axborot etikasi masalalarini tushunish talabalarning internet muhitida mas'uliyatli harakat qilishiga yordam beradi.

Talabalarning axborot madaniyatini rivojlantirishda o'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Elektron darsliklar, multimediya ta'lim resurslari, virtual laboratoriyalar va raqamli platformalar yordamida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, talabalar uchun media savodxonlik va raqamli xavfsizlik bo'yicha

maxsus seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va treninglar tashkil etish axborot madaniyatining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunga qaramay, O'zbekistonda talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish jarayonida hali ham qator muammolar mavjud. Jumladan, ba'zi o'quv muassasalarida zamonaviy texnologiyalarning yetishmovchiligi, o'qituvchilarning raqamli texnologiyalar bo'yicha yetarli bilim va malakaga ega emasligi, shuningdek, talabalar orasida ishonchli va soxta axborotni farqlash bo'yicha yetarli ko'nikmalarning shakllanmagani kabi muammolar uchraydi.

Ushbu maqolada talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni, uning tarkibiy qismlari, zamonaviy texnologiyalar bilan bog'liq yondashuvlar hamda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

Talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu jarayon o'z ichiga axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, undan samarali foydalanish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash kabi muhim jihatlarni oladi. Axborot madaniyatiga ega bo'lgan talaba raqamli muhitda mustaqil faoliyat yurita oladi, ilmiy izlanishlarni olib borish, taqdimot va yozma ishlarni tayyorlashda ishonchli manbalardan foydalanish hamda internet tarmog'ida xavfsiz ishlash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Axborot madaniyatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu raqamli savodxonlik bo'lib, u talabalarni zamonaviy texnologiyalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatadi. Raqamli savodxonlik talabalar uchun nafaqat texnologiyalarni bilish, balki ularni ta'lim va ilmiy faoliyatda samarali qo'llashni ham anglatadi. Masalan, talabalar turli onlayn kutubxonalar, ilmiy ma'lumotlar bazalari, elektron darsliklar va akademik maqolalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak.

Bundan tashqari, axborot madaniyatining muhim jihatlaridan yana biri axborot xavfsizligi hisoblanadi. Internetda faoliyat yuritayotgan har bir talaba o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, kiberxavfsizlik qoidalariga rioya qilish va zararli dasturlar hamda soxta axborot manbalaridan ehtiyot bo'lishi lozim. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va turli veb-saytlardan foydalanganda, ma'lumotlarni ishonchli manbalardan olish, kiberxavfsizlik choralarini ko'rish muhim ahamiyatga ega.

Axborot madaniyati tushunchasining yana bir muhim tarkibiy qismi axborot etikasi hisoblanadi. Bu tushuncha internet muhitida odob-axloq qoidalariga rioya qilish, mualliflik huquqlarini buzmaslik, plagiatga yo'l qo'ymaslik va axborotdan to'g'ri foydalanishni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda talabalar ilmiy ishlarda boshqa mualliflarning fikrlarini o'zlashtirishdan qochishlari va barcha ilmiy manbalarni to'g'ri ko'rsatishlari muhim hisoblanadi.

Shuningdek, axborot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim rol o'ynaydi. O'quv jarayonida sun'iy intellekt, onlayn platformalar, multimediya resurslari va raqamli vositalardan foydalanish talabalarning axborotni o'zlashtirish darajasini oshiradi. Masalan, Google Scholar, ResearchGate kabi platformalar orqali ilmiy maqolalarni izlash, Grammarly va Turnitin kabi xizmatlardan foydalanib ilmiy ishlardagi grammatik va plagiat xatolarini tekshirish axborot madaniyatining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

- Oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar bo'yicha maxsus o'quv kurslarini joriy etish.
- Ilmiy va ta'limiy onlayn platformalardan foydalanish bo'yicha seminarlar va treninglar tashkil etish.
- Talabalar o'rtasida axborot xavfsizligi va axborot etikasi bo'yicha tushuntirish ishlarini olib borish.
- Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish madaniyatini rivojlantirish.

Biroq, ushbu jarayonda ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, ba'zi oliy ta'lim muassasalarida texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani, talabalar orasida axborot madaniyatiga oid tushunchalarning yetarlicha shakllanmagani va internetdan foydalanishning nazoratsizligi kabi muammolar kuzatilmoqda. Shu sababli, ushbu sohada ta'lim tizimining har tomonlama rivojlanishi uchun qo'shimcha tadbirlar amalga oshirilishi talab etiladi.

Shunday qilib, talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi nafaqat talabalar bilim darajasini oshirish, balki ularning texnologik imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish qobiliyatlarini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi o'quv jarayonining sifatini oshirishga hamda talabalarni raqamli muhitga moslashtirishga xizmat qiladi. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, axborot madaniyati rivojlangan talabalar nafaqat o'qish jarayonida, balki kundalik hayotda ham axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

Axborot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan tajribalar shuni isbotlaydiki, talabalar raqamli texnologiyalar va onlayn platformalardan foydalanishni yaxshi o'zlashtirsalar, ularning ilmiy izlanish va axborotni saralash ko'nikmalari ancha rivojlanadi. Ayniqsa, ilmiy izlanishlar olib borishda raqamli vositalardan foydalanish talabalar uchun katta yengillik yaratadi. Masalan, Google Scholar, Scopus, ResearchGate kabi platformalar orqali ilmiy maqolalarni topish va ularni tahlil qilish talabalar bilim doirasini kengaytiradi.

Shuningdek, axborot xavfsizligi bo'yicha o'tkazilgan treninglar natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, xavfsiz parollar yaratish va internet tarmog'idagi tahdidlardan saqlanish bo'yicha aniq bilimlarga

ega bo‘lishadi. Bu esa ularning raqamli muhitda o‘zini himoya qilish qobiliyatini oshiradi.

Talabalar o‘rtasida axborot etikasi va plagiatning oldini olish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta‘lim resurslaridan to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha tushunchalarga ega bo‘lgan talabalar ilmiy ishlarda mualliflik huquqlarini hurmat qilish va ishonchli manbalarga tayanish qobiliyatlarini shakllantiradilar. Biroq, ba‘zi talabalar hali ham internet manbalaridan foydalanishda mualliflik huquqlariga yetarlicha e‘tibor qaratmaydi. Shu sababli, universitetlar va ta‘lim muassasalarida axborot etikasi bo‘yicha qo‘shimcha seminar va kurslarni joriy etish lozimligi aniqlangan.

Bundan tashqari, axborot madaniyatini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash natijalari ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Masalan, interaktiv ta‘lim platformalaridan foydalangan talabalar an‘anaviy ta‘limga nisbatan bilimlarni tezroq o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘lishmoqda. Elektron kutubxonalar, virtual laboratoriyalar va multimedia resurslaridan foydalanish orqali talabalarning darsga bo‘lgan qiziqishi oshgan.

Shunga qaramay, o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, axborot madaniyatini shakllantirish bo‘yicha hali ham ba‘zi qiyinchiliklar mavjud. Jumladan:

1. Texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi – ayrim ta‘lim muassasalarida zamonaviy kompyuterlar, internet tarmog‘i va raqamli resurslar yetishmovchiligi mavjud.

2. Pedagoglarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi – ba‘zi o‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayoniga to‘liq integratsiyalashda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

3. Talabalar orasida ishonchli va noto‘g‘ri axborotni farqlash bo‘yicha bilimlarning yetarli emasligi – ba‘zi talabalar soxta ma‘lumotlarga ishonishlari yoki noto‘g‘ri axborotdan foydalanishlari mumkin.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalar uchun axborot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar ko'rish lozim. Jumladan:

- Axborot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish – talabalarga raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish bo'yicha kurslar tashkil etish.

- O'qituvchilar malakasini oshirish – axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha pedagoglar uchun treninglar o'tkazish.

- Talabalar uchun media savodxonlik va axborot xavfsizligi bo'yicha seminarlar tashkil etish – internetdan xavfsiz foydalanish, ishonchli axborotni tanlash va axborot etikasi bo'yicha ta'lim berish.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, talabalarning axborot madaniyati yanada rivojlanib, ularning raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish qobiliyati oshadi.

XULOSA

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli muhitda samarali ishlash, axborotni tahlil qilish, ishonchli manbalarni tanlash, axborot xavfsizligi qoidalariga rioya qilish va axborot etikasi tamoyillarini o'zlashtirish bugungi kun talabasi uchun zarur kompetensiyalardan biridir. Shu sababli, O'zbekiston ta'lim tizimida axborot madaniyatini rivojlantirish masalasi dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, axborot madaniyatiga ega bo'lgan talabalar internet va raqamli texnologiyalardan samarali foydalana oladilar, ilmiy izlanishlar olib borishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashga moyil bo'ladilar hamda axborotni mustaqil ravishda saralash va tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Biroq, axborot madaniyatini shakllantirish jarayonida hali ham bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ba'zi ta'lim muassasalarida texnologik infratuzilmaning yetishmovchiligi, pedagoglarning raqamli texnologiyalar

bo'yicha yetarli malakaga ega emasligi va talabalar orasida soxta axborotni ishonchli ma'lumotdan farqlash qiyinchiliklari kuzatilmoqda.

Shu sababli, talabalarning axborot madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Axborot texnologiyalari bo'yicha maxsus kurslar va treninglar tashkil etish – talabalar uchun media savodxonlik, axborot xavfsizligi va axborot etikasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish.

2. Pedagoglarning malakasini oshirish – o'qituvchilarga axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish va ularni innovatsion ta'lim usullari bilan tanishtirish.

3. Texnologik infratuzilmani rivojlantirish – universitetlar va oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy kompyuter texnologiyalari, elektron kutubxonalar va internet resurslari bilan ta'minlash.

4. Axborot xavfsizligi bo'yicha targ'ibot va tushuntirish ishlarini olib borish – talabalarni shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, zararli dasturlardan saqlanish va internetdan xavfsiz foydalanish qoidalari bo'yicha xabardor qilish.

Umuman olganda, axborot madaniyatini rivojlantirish talabalarning raqamli dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun muhim shartdir. Zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llash, axborotdan ongli ravishda foydalanish va raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya qilish orqali talabalar o'z bilimlarini mustahkamlash, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish va mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bois, ta'lim tizimida axborot madaniyatini yanada rivojlantirish yo'nalishida tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Kayumova I. D. N., Eshkarayeva N., Rakhmatullaev Y. RESEARCH AND PRACTISE IN THE TRAINING OF STUDENTS FOR SERVER

SOFTWARE INTEGRATION: A CASE STUDY IN UZBEKISTAN //Journal of Modern Technology and Engineering. – 2024. – Т. 9. – №. 1. – С. 62-67.

2. Каюмова Н. А. МЕТОДИКА ПРОЕКТИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ //Экономика и социум. – 2023. – №. 1-2 (104). – С. 627-630.

3. Каюмова Н. А. ИНТЕГРАТИВНЫЕ ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАНИИ ИНФОРМАТИКИ //Экономика и социум. – 2024. – №. 2-1 (117). – С. 1081-1087.

4. Каюмова Н. А. ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ //Экономика и социум. – 2024. – №. 9 (124). – С. 552-561.

5. Turatbekova, A., Kurambobev, T., Ergasheva, O., Kayumova, N., Babayev, A., Jumanazarov, S., & Tasheva, U. (2024). Study on physiobiological features of grain and contemporary storage methods. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 497, p. 03022). EDP Sciences.

6. Nasiba Q., Berdiyeva S. SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 51-53.

7. Каюмова Н. А. Информатика фани ижтимоий ҳодиса сифатида //Современное образование (Узбекистан). – 2023. – №. 1 (122). – С. 17-24.

8. Nasiba Q., Tukhtaeva G. The value of the life cycle in the design of information systems //central asian journal of education and computer sciences (cajecs). – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 24-28.

9. Kayumova N., Fayziyeva S. USING SOFTWARE THAT CREATOR COMPUTER NETWORK MODELS //CENTRAL ASIAN

JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 61-65.

10. Каюмова Н. А. Совершенствования непрерывности подготовки преподавателей информатики //International Scientific and Practical Conference World science. – ROST, 2017. – Т. 3. – №. 9. – С. 29-32.

11. Каюмова, Н. А. (2022). ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ МУҲИТИНИ ЯРАТИШДА СЕРВЕРЛАР ИНТЕГРАЦИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШ. *Современное образование (Узбекистан)*, (4 (113)), 3-10.

12. Каюмова, Н. А. (2021). Олий таълимда электрон таълим муҳитини ташкил этишда янги технологиялар. *Современное образование (Узбекистан)*, (2 (99)), 64-73.

13. Каюмова Н.А. Электрон таълим муҳитида бўлажак информатика ўқитувчиларини интегратив ёндашув асосида тайёрлаш методикасини такомиллаштириш. Докт. дис. –Т.: 2022. - 315 б. 2022/3/29.